IRIS AperTO

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI TORINO

AperTO - Archivio Istituzionale Open Access dell'Università di Torino

The cities of art at the time of their aesthetic and social destructibility

This is the author's manuscript

Original Citation:

Availability:

This version is available http://hdl.handle.net/2318/1701999 since 2019-05-15T09:50:54Z

Publisher:

Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, Arts Santa Monica, Consorci de Museus de la

Terms of use:

Open Access

Anyone can freely access the full text of works made available as "Open Access". Works made available under a Creative Commons license can be used according to the terms and conditions of said license. Use of all other works requires consent of the right holder (author or publisher) if not exempted from copyright protection by the applicable law.

(Article begins on next page)

12 October 2024

Les ciutats d'art en l'època que poden ser destruïdes en els sentits estètic i social
Giovanni Semi

Les ciutats occidentals estan experimentant una nova època daurada. Si bé durant el segle XX el domini del desenvolupament industrial va menystenir el paper de les ciutats com a representants comercials i, en part, culturals, ara apareixen en tot el seu esplendor, amb el nou impuls que els ha donat el turisme internacional, la producció frenètica d'esdeveniments i el palès *embarras de richesse* que caracteritza sobretot els centres històrics.

Alliberades del pes de la distribució en zones productives, de les rígides divisions entre funcions i un cop abandonada la idea d'una planificació racional i duradora, la del pla urbanístic, les ciutats es desenvolupen de manera punctiforme. Hi ha infinitat de projectes que intervenen com agulles en un marc d'acupuntura social, toquen nervis, alliberen energies, desencadenen transformacions a petita escala que, vistes en conjunt, no son menys incisives que una intervenció completa sobre el cos urbà.

La majoria d'aquestes agulles tenen formes ja molt reconegudes. Es tracta dels projectes emblemàtics, els anomenats *flagship project*, allà on l'agulla porta una bandera amb el nom d'una superestrella, d'una empresa constructora, d'un consorci públic-privat o d'un fons d'inversió estranger (una caixa de jubilats noruecs, el fons sobirà d'un noble saudita, una entitat inversionista internacional amb seu a Luxemburg).

Al costat de l'agulla que, a vegades, és un museu dissenyat per Gehry, un centre polifuncional d'Ando o, fins i tot, una infraestructura de Calatrava, emergeix un gratacels o fins i tot una construcció més baixa, enfocat al mercat local o, a vegades, global, però sempre privat. A les ciutats històriques, on és més difícil construir *ex novo*, es canvien les funcions als lloc i així els edificis que al segle XVI eren seus diplomàtiques, palaus senyorials en els segles subsegüents i edificis públics al XX es converteixen en centres comercials de luxe o hotels de 5 estrelles.

Quan l'agulla penetra la carn de la ciutat, s'espera que s'inflami tot el voltant, que se sensibilitzi un teixit que d'altra manera seguiria erm. És un efecte de revalorització que permet que l'àrea circumdant creixi econòmicament, generant beneficis a qui hagi invertit abans de l'acupuntura i, en part, també per a qui reaccioni amb rapidesa. L'energia que flueix per sota la pell del cos urbà és la del capitalisme financer, sempre a la recerca del *spatial fix*, com indica David Harvey (2011), que emergeix de manera temporal a la superfície, decreta el desenvolupament o la mort d'alguns territoris, n'extreu el benefici potencial i després es torna a enfonsar al cap d'alguns anys o dècades, per reaparèixer en algun altre punt del planeta.

No obstant això, la metàfora del capitalisme com a flux subterrani que emergeix gràcies a les infinites intervencions de l'acupuntura urbana que permeten alliberar de manera temporal l'energia no és del tot correcta. Es pot arribar a pensar en aquest model fins i tot en termes d'entropia, quan l'energia produïda per les intervencions es dissol a l'aire, es dissipa, per reprendre la lectura de la modernitat que oferia Marshall Berman a partir de la cèlebre metàfora inclosa en el Manifest de Marx i Engels (2012). La dissipació que observem es produeix, com a mínim, en dos nivells.

Dissipacions estètiques

En primer lloc tenim una dissipació estètica. Potser aquest és el cas més paradigmàtic i alhora paradoxal de les urbanitzacions contemporànies. Si bé observem en tot el món milers d'agulles que s'enfilen dins el cos del planeta, ens adonem que són totes molt similars, tot i que pugui semblar que allò que s'ha col·locat a un racó de Xangai sigui l'antítesi del que acaba d'alliberar energia a la costa de Dubai. Fins i tot els efectes urbans són els mateixos.

Estèticament parlant, després d'haver vist infinitat de centres de convencions, construccions tipus *opera house* i campus universitaris, ens sobta més la homogeneïtat que la singularitat, la *mcdonalització* d'una estètica que vol ser única però que produeix projectes futuristes clònics en sèrie que repliquen fins a la sacietat les distòpies urbanes que tan agraden a Rem Koolhaas (2006). Es tracta del que altres autors han anomenat *disneyització* del panorama contemporani (Hannigan, 1998; Zukin, 1993). Convé recordar que en les utopies urbanes projectades, sostingudes i, afortunadament, mai realitzades de Walt Disney, com la cèlebre EPCOT, la idea de produir una ciutat radial al voltant del nucli dels parcs d'atraccions era, com a mínim, una idea de futur urbà, probablement irracional i absurda però pensada com a tal.

En canvi, en el cas de la ciutat contemporània produïda per fragments, tots iguals pel que fa al mecanisme i només diferents en part pel signe gràfic, és a dir, la signatura de l'artista de torn, obtenim una visió fractal sense una idea veritable d'urbà, de civilització del futur. El turista contemporani, ja sigui un fill de la nova classe mitjana xinesa o índia, un jubilat anglès, un estudiant Erasmus italià o un grup de noies que van de comiat de soltera, es troba anant a Barcelona, a Florència o a Estocolm, d'un lloc autèntic a un altre, travessant atmosferes sàviament construïdes pel disseny, el màrqueting d'experiències i les guies turístiques internacionals. En un parell de dies, com a molt en tres, gaudeixen de l'experiència del lloc i alimenten la vana esperança de poder viure algun dia a la riba d'un canal en una acolorida i bonica barcassa com la que han llogat a un preu exorbitant en un lloc web internacional de lloguers de curta durada. La sensació d'experiència en sèrie, de llocs en sèrie, és fruit d'aquella màquina "per evitar el xoc intercultural", com ha definit el turisme internacional l'antropòleg suec Ulf Hannerz (1998).

Al cap i a la fi, no és res greu si Lisboa no és tan diferent de Marsella o de Nàpols. N'estem segurs d'això? Des d'un punt de vista estrictament cultural i estètic, com ja s'ha dit, és el triomf d'una petita elit d'artistes globals que es reparteix ràpidament una porció dels encàrrecs internacionals difonent infinites peces d'un mosaic del qual ningú no sap quin serà el disseny final. La noció d'autenticitat, que Benjamin ja va qüestionar ja fa un segle (2014), es converteix en un instrument de valorització econòmica sense objecte d'art, polvoritzat tal como es troba en atmosferes "típicament madrilenyes, parisenques o berlineses". Si aquest és el problema, es podria objectar, només cal assolir una visió urbana més orgànica, repensar l'arquitectura, el disseny i l'art de forma humanística, com l'home per l'home. Quan tot allò que és sòlid es dissol a l'aire però genera formes d'entropia que no són només estètiques sinó també profundes repercussions socials.

Dissipacions socials

La dissipació social és el segon efecte que es vol assenyalar en aquest escrit. L'energia que allibera l'agulla no és necessàriament beneficiosa per a tothom, ans al contrari. El desenvolupament econòmic no es tradueix necessàriament en desenvolupament social i cultural, sempre partint de la base que hi hagi consens sobre la definició d'aquest tipus de desenvolupament, és clar. Analitzem el primer dels efectes econòmics que desencadenen aquest tipus de projectes: la revalorització dels béns immobles de la zona circumdant. Qui es beneficia d'aquesta revalorització? Tal com ja s'ha dit, els beneficis es distribueixen principalment entre els inversors inicials o els primers que s'aventuraran a invertir a la zona en qüestió. No obstant això, molt rarament aquests són els residents, ja siguin habitants o, fins i tot, petits actors econòmics.

L'augment del preu per metre quadrat implica gairebé automàticament un augment dels preus dels serveis i és una tenalla que estreny abans que res els més dèbils: els llogaters. Tant si ocupen locals com habitatges, aquests ciutadans rarament aconsegueixen suportar la pujada del lloguer. I, si ho fan, sovint senten que el barri ja no és per a ells i pel tipus de vincle

que hi tenen. Sovint diuen "les coses canvien!", implícita la idea que no han de ser tan conservadors i que han de mirar cap al futur sense recança. Però la veritat és que qui, per exemple, ha nascut en una ciutat mediterrània està generalment acostumat a aquella realitat "porosa" com la va definir sempre Benjamin, en la qual l'espai públic i l'espai privat es troben sovint de manera que el privat traspassa els murs per convertir-se en públic (2007). Quan els ancians que estaven acostumats a posar les cadires davant la porta de casa i netejar la verdura o prendre un cafè junts es veuen obligats a tornar intramurs perquè els ramats de turistes fan que sigui impossible seure al carrer, això pot ser un autèntic xoc cultural per a aquestes persones. De la mateixa manera, un panorama comercial de marques internacionals que utilitzen totes el llenguatge internacional del comerç, l'anglès, sovint de manera irònica i jocosa per vendre menjar, roba interior o accessoris per a la llar ha suplantat en poc temps tota la xarxa d'activitats comercials de proximitat. Les petites botigues vertebraven una autèntica vida local perquè succeïa sense pensar-ho, era real perquè era pràctica, era digna perquè s'havia assolit amb el treball de generació rere generació.

Fins i tot els propietaris es veuen afectats per aquestes agulles. De manera menys desastrosa, és cert, perquè poden aprofitar el moment de l'augment de preus per vendre i marxar. *Cash and flow*. De tota manera, saben perfectament, o fins i tot potser ho ignoren, que mai no serà possible tornar al centre. Quan s'aprecien les zones amb una forta presencia de turisme internacional, el creixement pot ser vertiginós, fins i tot d'un 200 o 300%, fet que n'impedeix el retorn a les futures generacions.

Aquest procés, en les dues dissipacions descrites, es coneix com a *gentrification* (Semi, 2015). Es produeix ja des de, com a mínim, els anys cinquanta del segle passat a la majoria de ciutats del planeta i s'estén com una taca d'oli allà on hi ha marge per a l'explotació.

Funciona seguint una lògica jeràrquica, xuclant d'allà on el marge sigui superior i, per tant, segueix el filó entre punts geogràfics de noblesa urbana. Les ciutats globals i les ciutats de l'art són les que més ho pateixen i no és casualitat que sovint els respectius mercats immobiliaris estiguin fortament connectats i integrats. De manera successiva els toca a totes les ciutats en magnituds diferents i, per tant, mitjançant dinàmiques que s'estenen més en el temps i en l'espai.

Expulsió a Venècia

Els fets de Venècia s'inscriuen en aquest mecanisme. Massa "bonica" per passar desapercebuda, massa "rendible" per no despertar la fam d'inversors locals i internacionals, i una ciutat morfològicament perfecta per engabiar tot aquest valor en un espai finit. Les aigües circumden infinitat d'edificis, palaus i llocs d'interès. Tot envoltat d'una densa xarxa d'illes, sovint massa distants i poc interessants pel ritme del turisme internacional. El flux de capital que discorre sota l'escorça terrestre fa de Venècia un veritable volcà que emergeix a la superfície i ho sacseja tot. És veritat que es tracta d'un volcà molt desitjat i construït en connivència amb les administracions locals, que han treballat de forma conscient per permetre'n l'emersió, però ara es lamenten que la lava hagi destruït tot el que ha trobat al seu pas.

En un estudi recent, Saskia Sassen ha incorporat aquest tipus de dinàmica urbana en un model d'explotació que, segons ella, funciona mitjançant expulsions successives (2015). El capitalisme global utilitza les "formacions depredadores" que extreuen recursos de qualsevol àmbit possible del planeta. Coneixem les extraccions de recursos naturals i som conscients de fins a quin punt amenacen la continuïtat de la nostra existència com a espècie en el planeta Terra. En canvi, encara som poc conscients de com l'extracció de recursos econòmics, socials i culturals amenaça actualment amb l'expulsió a milions d'habitants de ciutats, l'única culpa

dels quals és la d'haver nascut en llocs considerats convencionalment "bonics", "autèntics" o "únics".

La història es repeteix a totes les ciutats turístiques europees: amb el pas de ciutats superpoblades a ciutats desbordades per milions de turistes. Venècia és la ciutat dels desterrats per definició: a finals de la Segona Guerra Mundial tenia 175.000 residents i ara en té 50.000. I tot i així és descaradament rica i l'opinió general continua sent que es manté encara "autèntica".

Com és el cas d'altres territoris, amb una autenticitat forjada per segles de tossuda resistència i adaptació a tota mena d'influències, conquestes i canvis, Venècia ha vist en molt poc temps com es capgirava la seva quotidianitat a base d'allotjaments amb desdejuni i de diversos esdeveniments.

El menjar per prendre al carrer, la pacotilla produïda en altres països i venuda com a producció local o les marees d'essers humans transportats de manera industrial d'un lloc a l'altre només són la punta de l'iceberg d'aquest canvi i, per tant, només se'ls pot atribuir la responsabilitat en part.

Sota la pell de les ciutats que travessem circula un riu de capital disposat a emergir a la superfície quan una agulla la perfori amb l'excusa de requalificar, regenerar o desenvolupar un lloc. Aquest riu no és mai visible. La nostra obligació és desvelar-lo perquè, com a mínim, es pugui debatre si realment és això el que necessitem per viure millor, a Venècia i a qualsevol altre lloc.

Bibliografia

BENJAMIN, Walter. *Immagini di città*. Milà: Einaudi, 2007.

BENJAMIN, Walter. *L'opera d'arte nell'epoca della sua riproducibilità tecnica.* Milà: Einaudi, 2014.

BERMAN, Marshall. *Tutto ciò che è solido svanisce nell'aria. L'esperienza della modernità*. Bolonya: Il Mulino, 2012.

HANNERZ, Ulf. *La complessità culturale. L'organizzazione sociale del significato.* Bolonya: Il Mulino, 1998.

HANNIGAN, John. *Fantasy City. Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*. NovaYork: Routledge, 1998.

HARVEY, David. *L'enigma del capitale e il prezzo della sua sopravvivenza*. Milà: Feltrinelli, 2011.

KOOLHAAS, Remmert. *Junkspace. Per un ripensamento radicale dello spazio urbano*. Macerata: Quodlibet, 2006.

SASSEN, Saskia. *Espulsioni. Brutalità e complessità nell'economia globale*. Bolonya: Il Mulino, 2015.

SEMI, Giovanni. *Gentrification. Tutte le città come Disneyland?* Bolonya: Il Mulino, 2015.

ZUKIN, Sharon. *Landscapes of Power. From Detroit to Disney World*. Los Angeles: University of California Press, 1993.